

Лиляна ДИМИТРОВА-ТОДОРОВА

София, България

КЪМ ПРОИЗХОДА НА НЯКОИ РОДОВИ ИМЕНА В ТРИНАЙСЕТ СЕЛА НА ПОПОВСКО

On the etymology of some lineal names in thirty villages in the area of Popovo

The subject of analysis is the etymology of some lineal names in the area of Popovo which are derived from the proper name and the nickname of the founder of the family. The research presented here is a small contribution to the dictionary of family names which is in preparation at present since with the appearance of the category family name, the term lineal name joins this category and fulfills the function of a family name but without the definite article and with singular form.

Keywords: proper name, lineal name, nickname, byname, family name.

Много от проблемите на родовите имена в България са все още недостатъчно добре разработени. Необходимостта от всестранен анализ на този тип антропоними се налага поради факта, че в миналото основната обществена единица е бил родът. Родовите имена могат да бъдат извор за ценни сведения относно физическата, моралната, социалната, етническата и обществената характеристика на членовете на отделните родови групи, както и да хвърлят светлина върху редица поселищни проблеми, свързани с миграцията на родовете в България. В представеното изследване се разглеждат откъм произход някои от имената на по-големите и по-стари родове в тринайсет села от бившата Поповска околия: Априлово, Баба Тонка, Бракница, Водица, Гагово, Глогинка, Голямо градище, Голямо ново, Горица, Горна Кабда и Горско Абланово.

Тези имена съм записала през 70-те и 80-те години на миналия век по време на експедиции, свързани със събиране на топонимичен материал от Поповско, намерил място в книгата ми “Местните имена в Поповско”, Академично издателство “Проф. Марин Дринов”, София, 2006.

Характерно за родовите имена е, че те се образуват от личното име, прякора или прозвището на основоположника на рода. Тези имена не се откъсват от своята ономастична функция. Специфична тяхна черта е това, че те не определят единична личност, чието име стои в основата им, а състав от хора, служещ си с това име. Затова родовите имена се употребяват предимно с форма за мн.ч. или в събирателна форма, което е показател за това, че много хора принадлежат към една общност – това е общността, съставляваща рода на нейния основател.

В проучваните тук села една част от родовите имена са по лично име: *Къртевите* (Апр) от ЛИ *Къртъо*, *Миланските* = *Милановите* (Апр) от ЛИ *Милан*, *Тойовците* (Апр) от ЛИ *Тойо*, *Тиховци* (БТон) от ЛИ *Тихо*, *Мариновите* от ЛИ *Марин*, *Петровите* от ЛИ *Петър*, *Денчовци* (Брак) от ЛИ *Денчо*, *Ганчовци* (Гаг) от ЛИ *Ганчо*, *Гергънови* (Гол гр) от ЛИ *Гергън*, *Дядовите Златинови* (Гол ново) от ЛИ *Златин*, *Дядовите Петкови* (Гол ново) от ЛИ *Петко*, *Дядовите Стойнови* (Гол ново) от ЛИ *Стойн*, *Калчовите* (ГАб) от ЛИ *Калчо* и пр. Тези имена са образувани с български притежателни суфикси *-ов* и *-ев*.

При част от родовите имена, образувани от българско лично име, завършекът е *-оолар* (турска форма за мн.ч. от *-оолу*, виж по-долу), срв. РИ *Деньооолар* (ГК) от ЛИ *Деньо*, РИ *Кинооолар* (Брак) от ЛИ *Кино*, РИ *Пейкоооларите* (Брак) от ЛИ *Пейко*; *-оолуте* < *-оолувите* – членувана българска форма за мн.ч., съставена от тур. *-оолу* и българска притежателна наставка *-(о)в*, срв. РИ *Гьдкооолуте* (Гаг) от ЛИ *Гьдко*, РИ *Мивооолуте* (ГК) от ЛИ *Михо*; *-оолте* (алетроформа от *-оолувите*) в РИ *Недълчоолте* (ГК) от ЛИ *Недълчо*, РИ *Кърчоолте* (ГК) от ЛИ *Кърчо* и пр. Както се вижда по-горе, немалка част от родовите имена се употребяват с членна форма.

Съществуват и единични случаи на родови имена с форма за единствено число. Това са имената, образувани от българско лично име или прякор със завършек *-оолу* от тур. *ođlu*, изафетна форма от *ođul* ‘син’,

срв. РИ *Донкоолу* (Бер) от ЛИ *Донко*, РИ *Братдойлу* (Вод) от ЛИ *Братдой* и др. под.

От събрания материал в изследваните тринайсет села на Поповско се установява, че преобладават прякорно-прозвищните родови имена пред тези, произлезли от лично име. В процеса на създаване на тези имена освен словообразователна деривация е използвана и семантична деривация, основаваща се на метафоричен пренос. Този тип имена се отличава с голяма пъстрота и експресивност в зависимост от мотивацията при възникването им. Но в много случаи прякорът, от който е образувано родовото име "губи експресивността си и остава да функционира като траен знак на родствената връзка на поколението (рода) с неговия предшественик (основател)" (Селимски 2002: 514).

Биха могли да бъдат обособени няколко групи прозвищно-прякорни родови имена в зависимост от съдържанието, което носи в себе си родовото име, макар че в много от случаите вече се е загубила първоначалната мотивация в името. Прякорните и прозвищните имена поотделно съставляват две основни групи, от които могат да се отделят по няколко подгрупи.

Прякорните родови имена се делят на:

1. Родови имена според характерни външни черти и здравна характеристика на личността, чието име стои в основата на родовото име: *Арабските* (Гър) – родоначалникът бил черен като арапин; *Барациите* – от диал. *барак* 'рошав, космат' от тур. *barak* също (срв. Илчев 1969: 63); *Зурльовци* (Брак) – от диал. *зурльо* 'човек с големи и издадени напред устни', срв. ФИ *Зурлев* и *Зурлов* (Илчев 1969: 216); *Камбуроолте* (ГК) от диал. *камбур* 'гърбав' от тур. *kambur* също; *Карпузановци* (Гл) – от диал. *карпуза* 'диня', родоначалникът като дете бил с червени като зряла диня бузи; *Кафите* (Брак) – чрез осмтур. *kafa* 'глава' от араб. *qafā* 'тил; врат' (за произхода на османотурската дума вж. S t a h o w - s k i 1977: 14), срв. ФИ *Кафалиев*, *Кафов* (Илчев 1969: 247–248); *Коджамановте* (ГК) – от тур. *косатап* 'грамаден, едър', срв. ФИ *Коджаманов* (Илчев 1969: 261); *Кокалановите* (Апр) – от диал. *кокалан* 'кокалест човек', срв. ФИ *Кокаланов* (у Илчев 1969: 262 изведено от *кокалан* 'който търси незаслужени облаги'); *Котациите* (БТон) – с очи като котак; *Күлоолу* (Вод) – основателят на рода бил рус, от тур. *kula*

'рус'; *Күтреци* (БТон) – родоначалникът бил дребен, от диал. *күтрек* 'малък пръст'; *Кютмеците* = *Кютмекови* (ГАБ) – от тур. диал. *kütmeç* '(за човек) къс, нисък' (SDD: т. 2, с. 1018), основоположникът на рода бил нисък; *Лингуровите* (Гаг) – от рум. *lingură* 'лъжица', устата на родоначалника, който бил градинар в Румъния, била голяма като лъжица; *Топалите* (БТон) – от диал. *топал* 'куц', заемка от тур. *topal* също, основоположникът на рода бил куц, срв. ФИ *Топалов*, *Топалски* (И л ч е в 1969: 489); *Топузи* (БТон) и *Топузовци* (Гол гр) – от *топуз* 'желязна топка на кантар; боздуган', основателите на родовете били ниски, набити мъже; *Сааламята* (Гър) – от тур. *sağlam* 'здрав'; *Сополкоолар* (Брак) – по името на основателя на рода *Дядо Петър Сополчето*, наречен така поради вечно течащия му нос и т.н.

Към тази група имена спада и един тип двусъставни имена, често срещан в цялата страна, в който първият компонент *кара* (заемка от тур. *kara* 'черен') означава, че основоположникът на рода е бил черноок, чернококс или мургав: *Каравасиловите* (Гър), *Каранетровите* (Гър), *Каратодоровите* (Гър), *Кара(х)ристовите* (Гър), *Караганчовци* (ГАБ), *Карасавовите* (Апр), *Карацоньоолу* (Вод). Срв. със същото образуване и същата семантика родовото име изцяло от домашен произход *Черен Недьовите* (Апр).

2. Родови имена според някои черти в характера на личността, по чието име е създадено родовото име: *Калъжоолу* (Вод) – от тур. *kılıç* 'сабя, меч', родоначалникът винаги носел голям нож, "калъчка"; *Канасъзите* (Гор) – от тур. *karasız* 'без врата; без работа; (прен.) безделник, нехранимайко' – основателят на рода бил проклет; *Кралмилановите* (ГАБ) – основоположникът на рода се големее като сръбския крал Милан; *Кумарджиите* (Гаг) – родоначалникът играл комар (от първонач. **Комарджиите* с редукция на неударено *o > u* в говора и с премет на ударението); *Парлапанята* (Гър) – вероятно от гр. *παρλαβάνω* 'вземам; получавам, приемам', родоначалникът обичал да обсебва, да присвоява; *Попчовите* (ГАБ) – родоначалникът бил кмет и много приказвал, опявал като поп; *Тавриите* (Вод) – от тур. *tavır, tavri* 'голямо самомнение, високомерие' – основателят на рода ходел наперено; *Тънмазята* (ГАБ) – от тур. *tıptaz* 'мълчалив, безмълвен'; *Ченгеняковци* (Гол гр) – от тур. *çengene* 'циганин', основоположникът на рода просел като циганин;

Чъртоолувци (Гол гр) – от диал. *чорт* 'дявол', заемка от рус. *черт* също, родоначалникът дяволувал, хитрувал и др. под.

3. Родови имена според социалния статус на първоначалния им носител: *Бѝсите* (Гор) – родоначалникът бил беден, бос; *Бѝсьовци* (Гол гр, Пал) – със същата мотивация като горното име; *Касъровци* (Гол гр) – от тур. *kısır* 'безплоден', родоначалникът бил отгледан от бездетен човек; *Сираковите* (Апр) – родоначалникът бил сирак и др.

4. Родови имена по случки в живота: *Капитановци* (Гл) – по време на Освободителната руско-турска война основоположникът на рода дал шиник жито на руските войски; *Сърболята* (Гър) – родоначалникът участвал в Балканската война и донесъл сръбски цървули.

Прозвищните родови имена също се делят на няколко подгрупи:

1. Родови имена по названието на населеното място или района, от който са дошли: *Балканоолуте* (Гаг) – дядото дошъл от *Балкана*; *Бѝрковчаните* (Гор) – от мах. *Бѝрковци*, Еленско; *Болѝрчаните* (Бер) – от мах. *Болярци*, Еленско; *Бѝбревѝните* (Бер) – от с. *Бѝброво*, Еленско; *Дрѝнските* (БТон) – от с. *Дрѝнчене*, Еленско; *Елѝнчаните* (Бер) – от *Еленско*; *Зинѝювчаните* (Гор) – от мах. *Зинѝювци*, дн. *Зинѝевци*, Еленско; *Калѝците* (БТон) – от мах. *Калѝците*, Еленско; *Капѝнчаните* (Бер) – от с. *Кѝпѝново*, Великотърновско; *Ланѝйците* (Гор) – от мах. *Ланѝвиците*, Еленско; *Мѝндѝовчани* (Брак) – от с. *Мѝндя*, Еленско; *Паѝѝрите* (БТон) – от мах. *Паѝѝрите*, Еленско; *Прѝданите* (БТон) – от мах. *Прѝдановци*, Еленско; *Рѝховци* (БТон) – от мах. *Рѝховци*, Еленско; *Скорѝците* (Гър) – от кол. *Скорѝците*, Тревненско; *Фѝрлювци* (БТон) – от с. *Фѝрлювци*, дн. Илаков рът, Еленско; *Чѝканите* (Гор) – от мах. *Чѝканите*, Еленско; *Шѝйтѝните* (БТон) – от с. *Шѝйтѝните*, дн. Усой, Еленско; *Шуриците* (БТон) – от с. *Шуриците*, Еленско и др.

2. Родови имена по професията или занаята, упражняван от основоположника на рода: *Балѝците* (БТон) – от диал. *балѝк* 'едър арпаджик – вид лук', родоначалникът сеел много лук; *Бояджѝовте* (ГК) – по професия бояджия; *Бурджѝите* (ГАб) – от тур. *birikçi* 'кастрировач на животни', родоначалникът кастрирал коне; *Иплѝковите* (Гаг) – от тур. *ıplık* 'конец', родоначалникът бил шивач; *Кѝманадѝите* (Гаг) – от диал. *кеманадѝия* 'цигулар, гъдулар', което е чрез тур. *ketan*, *ketâne* 'цигулка; лък' от перс. *ketān* 'дъга' (БЕР II: 324) – родоначалникът

бил цигулар; *Киранджийите* (Гор) – от диал. *киранаджия*, което е с редукция *e > u* в неударена позиция и с изпадане на *-x-* от тур. *kerhaneci* 'човек, който работи в занаятчийска работилница; съдържател на публичен дом'; *Коважоолу* (Вод) – от *ковач*, родоначалникът дошъл в селото като ковач; *Ламбанските* – от диал. *ламбант* 'налбант, подковач' (за етимологията вж. БЕР III: 300); *Ликовци* (Гл) – алегроформа от *Таликовци*, родоначалникът (*Дядо Ангел*) *Таликата* (диал. *талика* е от *талига*) бил каруцар; *Мутафята* (Гър) – от диал. *мутаф* 'занаятчия, който произвежда изделия от козина'; *Тарнаджийовци* (Гаг) – с елизия на *-a* в неударена позиция от *Тарнаджиевци*, което е производно от диал. *тарнаджия* 'човек, който прави таранà 'вид ястие, трахана', родоначалникът правел в миналото *таранà*; *Терзиолу* (Гър) – от диал. *терзия* 'шивач'; *Тюфекчийци* (Гл) – от диал. *тюфекчия* 'майстор на пушки'; *Цървулите* (Гор) – дядото правел и продавал цървули и др.

3. Родови имена по етническа или етнографска принадлежност: *Шопите* (Бер) – принадлежат към етнографската група "шопи", дошла от Западните български покрайнини.

Съществува също така един по-особен тип прозвищни родови имена, създадени непосредствено след Освобождението, когато голяма част от турскоезичното население в Поповско се изселва в Турция и продава своите земи на новодошлите заселници от различни краища на българската езикова територия. Новите български заселници купуват имотите от турци и получават прозвище, застъпващо името на предишния собственик на имота, например *Иван Дауда*, основоположник на рода *Даутите* (БТон), купил ниви от турчин *Даут*; в родовото име *Ибийшетковци* (ГАб) първият компонент *Ибийш* е по личното име на турчина, чийто имот купил родоначалникът; РИ *Кадийите* (Апр) е по прозвището *кадия* на родоначалника, който купил нива от *кадия* 'турски съдия'; при идването си в селото след Освобождението дядо *Георги* купил имот от турчин *Кадир* и получил прозвището *Кадиря*, което е залегнало в основата на РИ *Кадирята* (Гол ново) и т.н.

Както се вижда от направеното изследване, родовите имена в Поповско дават много интересни сведения както за личните имена, прякорите и прозвищата, влизащи в тяхната основа, така и по отношение на апелативната лексика, от която са образувани прякорно-прозвищните имена.

В тях влизат апелативи предимно от многообразната диалектна лексика, функционираща в ситуация на диглосия в част от селищата с етнографско смесено население, както и апелативи от турски заемки, което пък се дължи на ситуацията на билингвизъм в част от изследвания район преди Освобождението в селища с етнически хетерогенно население.

Представеното изследване е един малък принос към подготвяния речник на фамилните имена, тъй като при появата на категорията фамилно име родовото име преминава към нея и започва да изпълнява функцията на фамилно име, но вече без определителен член и с форма за единствено число.

Библиография

- БЕР:** Български етимологичен речник, С., т. II, 1979, т. III, 1986.
- Димитрова-Тодорова 2006:** Димитрова-Тодорова Л. Местните имена в Поповско, София.
- Илчев 1969:** Илчев, Ст. Речник на личните и фамилните имена у българите. София.
- Селимски 2002:** Селимски, Л. Антропонимия III – Други типове имена. – В: *Słowińska onomastyka. Encyklopedia*. T. I, Warszawa–Kraków.
- SDD т. 2:** *Söz derleme dergisi*. 1–5. Istanbul, 1939–1957.
- Stachowski 1977:** Stachowski, St. Studien über die arabischen Lehnwörter im osmanisch-türkischen, T. II, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.

Съкращения

Апр	Априлово
араб.	арабски
Брак	Бракница
БТон	Баба Тонка
Вод	Водица
ГАб	Горско Абланово
Гаг	Гагово
Гл	Глогинка
ГК	Горна Кабда
Гол гр	Голямо градище
Гол ново	Голямо ново
Гор	Горица

II. АНТРОПОНИМИЯ

гр.	гръцки
диал.	диалектно
ед.ч.	единствено число
кол.	колиби
ЛИ	лично име
мах.	махала
мн.ч.	множествено число
перс.	персийски
произв.	производно
РИ	родово име
с.	село
срв.	сравни
тур.	турски
ФИ	фамилно име

Ст.н.с. д-р Лиляна Димитрова-Тодорова,
ръководител на секция „Етимология“ в Инсти-
тута за български език при БАН;
lilidimtod@yahoo.com